

Володимир МОРОЗ (*Львів*)

**“ІСТОРІА ДОМОВНА” МУКАЧІВСЬКОГО
ВАСИЛІАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ 1862–1878 РОКІВ:
МІСЦЕ, КОНТЕКСТ ПОСТАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛА**

У фондах історичного архіву Мукачівського греко-католицького василіанського монастиря св. Миколая, конфіскованих до Державного архіву Закарпатської області після насильної ліквідації обителі в радянські часи, я натрапив на неопублікований рукопис “Історія домовна” цієї чернечої обителі¹. Документ є хронікою життя обителі на Чернечій горі за період 18 липня 1862 р. – 4 червня 1878 р. Він займає сім аркушів типового для другої половини XIX ст. канцелярського паперу, списаного з обох боків і пожовклого від часу. “Історія домовна” – унікальне джерело, що містить важливу інформацію щодо господарської історії Мукачівського монастиря, а також ментальної та інтелектуальної історії Василянського Чину, ширше – Греко-Католицької Церкви і загалом руського, тобто українського (надалі у тексті вживатиму цей термін) народу на Закарпатті. Щоби окреслити середовище, творінням якого стала “Історія домовна”, слід хоча б узагальнено охарактеризувати історію і значущість Мукачівського монастиря.

Мукачівський василіанський монастир, починаючи з появи перших письмових звісток про нього у XV ст., був одним з головних осередків розвитку української культури на південно-західних схилах Карпат. За переказами, що увійшли до історичних джерел і стали складовою частиною місцевої культурної ідентичності, чернеча обитель існувала вже у XIV ст., а першу фундацію для неї надав подільський князь Федір Коріятович, який переселився на Закарпаття, втративши володіння під тиском правителя Литви Вітовта Кейстутовича.

Оскільки первісна грамота фундації Коріятовича невідома, у наукових колах другої половини XIX – початку XX ст. відбулася дискусія щодо реальності самого факту княжої даровизни. Утім, ігумен Мукачівського монастиря 1869–1894 рр. і відомий дослідник свого часу о. Анатолій Кралицький, ЧСВВ першим висловив думку, що умови фундації не діяли б, якби “майно монастиря з неба впало”². Тобто він раціонально вказував на те, що доказом реальності фундації є вже практика її дотримання. Інший відомий дослідник,

¹ Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 64. – Оп. 4. – Спр. 336. – 7 арк. Принадійно висловлюю подяку о. Франціску Ониськіву, ЧСВВ та о. Никанору Ситару, ЧСВВ за підказки, які привели мене до цього джерела.

² *Кралицький А.* Монастырь святого отца нашего Николая на Горѣ Чернецкой возлѣ Мукачева // Листокъ. – Унгварь, 1889. – № 19. – С. 221.

дійсний член НТШ Олексій Петров остаточно розділив проблему на дві складові: 1) справа фундації і 2) питання грамоти, в якій про цю фундацію йдеться. Аналізуючи джерела, вчений також зробив висновки, що фундація була реальною, адже вона функціонувала і її періодично підтверджувала світська влада; у той же час збережений примірник її грамоти – пізніший фальсифікат, яких є багато на теренах усієї Європи³. Подальші пошуки та дебати щодо фундації Федора Коріятовича якихось зрушень у з'ясуванні питання не спричинили, і тепер здебільшого можна спостерігати повторення вже колись стверджених тез.

Загалом особа подільського князя Федора Коріятовича, як і особа легендарного князя Лаборця, для українських інтелектуалів Мукачівської єпархії ХІХ ст. стала символом незалежності власної спільноти на тлі хвиль мадьяризації, а також однією з важливих сполучних ланок між місцевим історичним дискурсом і загальноукраїнським нарративом. Очікувано, що постать князя-фундатора монастиря і засновника Мукачівського замку постійно виринала в монастирському історіописанні Закарпаття, передусім у творах, що походять з Мукачівської чернечої обителі. Остаточно її вписав у схему місцевої історії історик-василіянин о. Йоанникій Базилович, ЧСВВ – автор двотомника “Коротка відомість про фундацію Федора Коріятовича...”⁴. Уже в модерні часи князь Коріятович став літературним персонажем і навіть героєм фільму 1922 р. “Коріятович (Чарівний перстень Карпат)”, спонсорами якого були о. Августин Волошин та губернатор краю Костянтин Грабар⁵.

Наступним важливим моментом історії середовища Мукачівського монастиря є те, що він був першим центром усієї Мукачівської єпархії – резиденцією єпископів аж до переселення єпископа Мануїла Ольшавського у 1766 р. в місто Мукачево і наступного перенесення єпископської резиденції до Ужгорода за єпископа Андрея Бачинського у 1780 р.⁶. Але навіть після того за єпархією залишилася назва Мукачівської, а за монастирем на Чернечій горі – роль першого осередку церковної історії.

Ще одним важливим пунктом для розуміння ролі монастиря є те, що в другій половині ХVІІ – першій третині ХVІІІ ст. василіяни Мукачівської єпархії, як і василіяни Київської митрополії, пройшли складний процес унезалежнення від безпосередньої єпископської влади і творення власної автономної чернечої Провінції у 1733 р. на чолі з мукачівським ігуменом як

³ *Петровъ А.* Древнѣшнія грамоты по истории карпато-русской церкви и ієрархії 1391–1498 г. – Прага, 1930. – С. 56–57, 179, 197–198, 201–203. Для порівняння, приклади неавтентичних документів, що стосуються монастирів, із теренів Галицько-Волинської держави див.: *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства ХІІІ – першої половини ХІV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 430–484, 520–533, 559–571 і наст.

⁴ *Basilovits J.* Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. factae. – Cassoviae, 1799. – Т. 1. – Ч. 1–3; 1805. – Т. 2. – Ч. 4–6.

⁵ *Берест Б.* Історія українського кіна. – Нью-Йорк, 1962. – С. 179; Koryatovič (Začarovaný klíček karpatský) // Česko-Slovenská filmová databáze (<https://www.csfd.cz/film/223092-koryatovic/zajimavosti/?type=film>).

⁶ *Пекар А., ЧСВВ.* Нариси історії Церкви Закарпаття. – Рим, 1967. – Т. 1. – С. 70; Ужгород, 2014. – Т. 3. – С. 30.

“Історія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

верховним настоятелем усіх монастирів краю⁷. Усе це сприяло широті й багатству контактів місцевого чернецтва, його обізнаності з подіями в сусідніх регіонах, заангажованості та інтересу до них. Архів і бібліотека обителі поступово стали найбагатшим зібранням пам’яток писемної культури українського народу на Закарпатті. У бібліотеці монастиря було представлено видання всіх основних книговидавничих центрів Київської Церкви⁸.

У XVII–XIX ст. частину мукачівських єпископів висвячували київські і галицькі митрополити, а інтереси василіян Закарпаття та загалом Мукачівської єпархії в Римі відстоювали прокуратори, настановлені київськими митрополитами як верховними архімандритами Чину⁹. Саме ж чернецтво, як і світське духовенство, постійно ходило через Карпати до монастирів Галичини і святинь Києва; аналогічно на Закарпаття ходили монахи і священство з Галичини й Волині. З останніх регіонів у краї постійно оселялися нові жителі¹⁰. Зрештою, новіша самоназва “русини”, яка замінила поширену колись “русняки”, також прийшла на Закарпаття з Галичини.

Промовистим фактом є те, що василіянське чернецтво з центром у Мукачівському монастирі у XVIII ст. жило за монашими правилами, написаними Київським митрополитом Йосифом Велямином Рутським¹¹. Слід ствердити, що всупереч численним стереотипам і помилковим оцінкам, які можна знайти в літературі про Мукачівську єпархію, її історію годі зрозуміти без розуміння історії Київської митрополії. Навіть унійна ідея – ідея втілення

⁷ У наші дні це Провінція св. Миколая Василіянського Чину свмч. Йосафата в Україні. Аналізу відповідних прагнень чернецтва і їх втіленню у Мукачівській єпархії я присвятив окрему розвідку: *Мороз В.* Реформи митрополита Рутського та їх рецепція у Мукачівській єпархії: від прийняття унійної ідеї до створення василіянської провінції // *Zakon Bazyliński na tle mozaiki wyznaniowej i kulturowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych* / Ред. о. Станіслав Набиванець, о. Славомір Забраняк, Беата Лоренс. – Rzeszów, 2018. – С. 227–237.

⁸ Про найменування і чисельність волинської церковної книги у бібліотеці Мукачівського монастиря див.: *Мороз В.* Волинська церковна книга у бібліотеці Мукачівського василіянського монастиря в середині XIX ст.: географія видань, тематика, статистика // *Острозький краєзнавчий збірник*. – Острог, 2018. – № 10. – С. 233–239.

⁹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 505; *Лучкай М.* Історія карпатських русинів. – Ужгород, 2002. – Т. 3. – С. 241–242.

¹⁰ Див., зокрема: ДАЗО. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 233, 622; Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 415; *Ваврик М., ЧСВВ.* Лаврівська хроніка (1771–1882) // *Записки Чина Святого Василя Великого (Analecta Ordinis S. Basilii Magni)*. – Рим, 1954. – Т. 2. – Вип. 1–2. – С. 76, 80, 83, 88; *Недзелський Е.* Очеркь карпаторусской литературы. – Ужгородь, 1932. – С. 87; *Панькевич І.* Матеріали до історії мови південнокарпатських українців // *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. – Пряшів, 1970. – Кн. 2. – С. 91, 146. Загалом покрайні записи на книгах із теренів давньої Мукачівської єпархії рясніють інформацією про такі ходіння і походження численних священничих родин краю, у тому числі Бачинських та Духновичів, з інших регіонів України. Для прикладу наведу запис зі Щавника у теперішньому Свидницькому окрузі Пряшівського краю Словацької республіки, виконаний у Євангелії львівського видання 1690 р.: “Азь іереи Андреи привпливъ Днѣпрову воду и глубины измѣривъ днѣпровы, и паки возвратився во свояси страны, и припливъ нарицаемого Щавника до сто архла Михаила стых безпло[т]ныхъ. Року божого 1715, мѣсяца мая, 9 дня, постави[х] домъ сеи” (*Панькевич І.* Матеріали до історії мови... – С. 127).

¹¹ *Кинах Гл., ЧСВВ.* Вел. Рутського: Правила для монахів ЧСВВ // *Записки Чина Святого Василя Великого*. – Жовква, 1924. – Т. 1. – С. 56–72.

єдності Церкви – в цій єпархії укріпилася та була втілена під визначальним впливом Київської митрополії¹².

Віднайдення відпису акта “Ужгородської унії” 24 квітня 1646 р. словацьким вченим Юраєм Градошем¹³ переконливо показує, що ця подія не була ані відповідною за рівнем, ані рівнозначною за наслідками Берестейській унії: це було адміністративне переведення священників у підпорядкування Ягерському римо-католицькому єпископу з нехтуванням прав їх власного ієрарха, що спричинило збурення. Навпаки, якраз стійке прагнення місцевого духовенства втілити унійну модель Берестя і готовність відстоювати свої права врятувало церковну провінцію від поглинання Ягерською латинською єпархією та тільки через понад століття, у 1771 р., привело до канонічного встановлення Мукачівської єпархії Апостольським престолом у Римі. Цей тривалий процес супроводжувався полемікою, яка досі не досліджена. Так, полемістом був і мукачівський єпископ-василіянин родом з Галичини Василій Тарасович, якого двічі ув’язнювали магнати Ракоці через його переконання¹⁴. Ще одним наслідком боротьби за збереження власної ідентичності стала увага інтелектуалів Мукачівської єпархії до вивчення свого минулого. Це був спосіб пошуку та обґрунтування власних прав, що дав поштовх розвитку місцевої історіографії, передусім монастирської¹⁵.

Зрозуміло, що в такому важливому центрі духовного та церковно-адміністративного життя, як Мукачівський монастир, гуртувалися численні ченці-інтелектуали: вони займали відповідальні посади у Чині, а водночас досліджували архів і бібліотеку обителі та писали свої праці. Серед василіян-авторів Закарпаття XVII–XIX ст., безпосередньо пов’язаних із монастирем на Чернечій горі, слід виділити о. Йосифа Годермарського¹⁶, о. Гедеона Пазина¹⁷,

¹² Спробу осмислити джерельну базу питання і результати нових досліджень див.: Мороз В. Сіль землі: унійна ідентичність, Василіяни і Чин Святого Василя Великого на терені Мукачівської єпархії // *Historia Rádu Baziliánov sv. Jozafáta*. – Prešov, 2017. – С. 21–37; *його ж.* Унійні змагання у Мукачівській єпархії під впливом Київської митрополії часів Іпатія Потія та Йосифа Веляміна Рутського // *Науковий вісник Ужгородського університету*. – 2019. – № 1. – С. 78–87.

¹³ *Gradoš J. Užhorodská únia z 24. Apríla 1646 vo svelte jej dokumentu // Theologos, teologická revue*. – Prešov, 2016. – № 2. – С. 229–241.

¹⁴ *Лучкай М.* Історія карпатських русинів. – Ужгород, 2000. – Т. 2. – С. 252.

¹⁵ З цього ракурсу цікавою є видана у друкарні Почаївського василіянського монастиря богословська праця мукачівського єпископа Мануїла (Михайла) Ольшавського: *Олсавикий М. М.* Слово в сватомъ между Восточною и Западною Церковію соединеніи. – Почаевъ, 1769. – 27 арк. Див. також, напр., реакцію Йоаннікія Базиловича, ЧСВВ на закиди угорського автора Ігнатія Батяні, який заперечував, що перший відомий з джерел мукачівський єпископ Йоан був єпископом: *Basilovits J. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* – Т. 1. – Ч. 1. – С. III–VI (ненумерована стор. у Prefatio Ad lectorem).

¹⁶ Його розвідку про історію Мукачівської єпархії див.: ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 219; його ж латинські записки див.: Там само. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 33.

¹⁷ Оригінал його щоденника див.: Там само. – Спр. 291; автентичний текст опрацював і видав о. Гліб Кинах, ЧСВВ: *Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ // Записки Чина Святого Василя Великого*. – Жовква, 1928. – Т. 3. – Вип. 1–2. – С. 97–125. Український переклад Валерія Шевчука див.: *Пазин Г.* Щоденник протоігумена Чину св. Василя Великого // «Скарбниця потрібна й пожиточна»: Українські монастирські літописи, життя, повчання ченцям, чуда та інше. – К., 2012. – С. 458–471.

“Історія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

о. Арсенія Коцака¹⁸, Манасію Андрейковича¹⁹, згаданого вже Йоанникія Базилевича, а також Анатолія Кралицького і Матея Врабеля²⁰. Дійшла до нас і низка анонімних текстів на історичну тематику.

Слід пам’ятати, що збереженню документів архіву Мукачівського монастиря перешкоджали війни і грабежі, а тому частину найдавніших джерел, що стосувалися історіописання, вочевидь, втрачено. Були періоди, коли ченці взагалі змушені були покидати монастир і тікати, зокрема до Лаврівського василіянського монастиря св. Онуфрія у Галичині. Так, у розпал боротьби за трон розбитої турками Угорщини між прихильниками Габсбургів і васалами Османів обитель зруйнували у 1537 р., а монахи розбіглися. В середині XVI ст. монастир відбудували, але в 1657 р. війська краківського (відтак спіського) старости і коронного маршалка Єжи-Станіслава Любомирського зруйнували її та Мукачево загалом у помсту за союз Ракоці з Богданом Хмельницьким. Стан монастиря поліпшився стараннями єпископа Йосифа де Камеліса – студентського товариша Київського унійного митрополита Кипріяна Жоховського, колишнього прокуратора Василіянського Чину у Ватикані. Та вже у 1703 р. війська Ференца II Ракоці пограбували обитель і розігнали ченців²¹. Також на початку XVIII ст. архімандрит Йосиф Годермарський, упорядковуючи занедбаний архів, наказав знищити якісь “старі” і “непотрібні” документи²². Тільки з XVIII ст. і аж до радянського нищення обители у середині XX ст. архів не зазнавав спустошень: у ньому з’являється низка записок ченців з історії монашества, єпархії та загалом українського народу на Закарпатті.

Найпомітнішими працями, присвяченими осмисленню минулого і створеними на межі XVIII–XIX ст. в Мукачівському монастирі, є вищезгадані твори о. Манасії Андрейковича та Йоанникія Базилевича. Утім, на тлі багатства літописання галицьких монастирів²³, та ще й з огляду на те, що інформацію про “Краткое лѣтословіє” опубліковано тільки у 2018 р., а робота над його публікацією поки триває, традиція історіописання закарпатської Провінції

¹⁸ Коцак А., *ЧСВВ*. “Правила і наставленія” // Записки Чина Святого Василя Великого. – Жовква, 1926. – Т. 2. – С. 336–353; *Дзендзелівський Й.* Граматика Арсенія Коцака // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1990. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 5–332.

¹⁹ Рукописну працю “Краткое лѣтословіє w Монастерехъ Чина Василя Великаго w Оутро-Росіи нынѣ сушихъ, еже показуєтъ в кое лѣто кой Монастирь начасл? Кто в немъ Игуменомъ быстъ, что достопамятное подъ кождымъ совершаєса ѿ Лѣта 1458” з його підписом я віднайшов у фондах ДАЗО. Аналіз цього джерела див.: *Мороз В.* “Літопис” і “Краткое лѣтословіє” Мукачівського монастиря: проблеми інтерпретації, змісту і долі рукописних джерел // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2018. – № 2. – С. 34–39.

²⁰ Про нього див.: Там само.

²¹ *Пекар А., ЧСВВ*. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 3. – С. 23, 25–26, 27.

²² *Перфецький Є.* Угорська Русь-Україна у першій половині XVII ст. // Україна: Науковий трьохмісячник українознавства. – К., 1917. – Кн. 3–4. – С. 19; *Петровъ А.* Предѣлы угорской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ: Материалы для истории Угорской Руси. – СПб., 1911. – Вип. 6. – С. 276–277.

²³ *Гуцаленко Т.* Хроніки василіянських монастирів як джерело вивчення історії Західної України // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – Львів, 1992. – Вип. 1. – С. 4–16.

Василіянського Чину досі є “terra incognita”. Отож віднайдення кожного джерела у цій сфері є важливим кроком.

Одним з таких джерел є представлена “Исторія домовна” Мукачівського монастиря. Особливої ваги цьому твору надає доба появи – третя чверть XIX ст. Це був час значних зрушень на Закарпатті, коли наперекір ініціативам місцевих активістів на чолі з Адольфом Добрянським про об’єднання Закарпаття і Галичини в одну провінцію²⁴, після поразки “Весни народів” угорський чинник поступово набирав ваги, що привело до перетворення Австрійської імперії в Австро-Угорщину – дуалістичну монархію. Як результат, українці краю опинилися сам на сам з асиміляційними ініціативами угорської адміністрації, що штовхнуло одну частину місцевих еліт до панславізму і русофільства, як-от Добрянського²⁵, а іншу, як-от священника і редактора Миколу Гомічкова – спершу до русофільства, а далі до мадяронства, бо “література пишеться вездє для господинов”²⁶. Про візит Гомічкова “Исторія домовна” згадує у записі під датою 15 лютого 1866 р., а про обрання Добрянського “співбратом” Чину – у записі 1869 р. без вказання точної дати.

З огляду на описані щойно умови на Закарпатті, а також з огляду на складні наслідки політики йосифінізму в релігійній сфері, у Василіянському Чині третя чверть XIX ст. стала добою шукань. Тож особливо важливим є те, що відповідні шукання, погляди й настрої в середовищі Мукачівського монастиря частково відображені в опублікованому джерелі. Йдеться, наприклад, про візит до монастиря єпископа Йосифа Сембратовича у 1867 р., візит василіянина о. Ясона Коритка із Дрогобича 5–9 листопада 1869 р., про ініціативи підняття Мукачівської єпархії до рівня митрополії у 1871 р., про перебування в обителі на Чернечій горі о. Володимира (Іполита) Терлецького у 1871–1872 рр. тощо.

* * *

Загалом у тексті “Исторії домовної” можна виділити п’ять почерків. Першим, акуратним і розбірливим, із сильним нахилом літер направо, описано період 18 липня 1862 р. – 20 травня 1866 р. Другим почерком, для якого характерне сильне відхилення рядків догори від горизонталі, зроблено запис за 17 квітня 1867 р. Третім почерком – акуратним і розбірливим – внесено записи за 17 серпня, 5 листопада, 15 грудня 1869 р., 5 січня 1870 р. – 4 червня 1878 р. Четвертим почерком внесено записи 1867 р. без точних дат про візити до монастиря ієрархів Яноша Шімора та Йосифа Сембратовича. П’ятим почерком, порівняно недбалим, зроблено записи 1869 і 1870 рр. без дат про монаший собор у Краснобрідському монастирі та купівлю дзвонів. Щодо мови джерела, то тут чергуються місцева українська з церковнослов’янськими; мова, наближена до російської, але з місцевими діалектизмами; угорська мова, аналіз записів якою показав, що писав не угорець²⁷.

²⁴ Габор В. Від “Весни народів” до Карпатської України. – Львів, 2018. – С. 7–16.

²⁵ Див., напр.: [Добрянский А.]. Патриотические письма через Г. М. Л. – Львовъ, 1873. – 157 с.

²⁶ Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – К., 1970. – Т. 2. – С. 277–279.

²⁷ Принагідно висловлюю подяку о. Андрашу Дудашу з Ниредьгази (Угорщина) за відповідне спостереження.

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

Аналізуючи джерело, на основі порівняння з іншими відомими авторськими текстами, можна вести мову про те, що третій почерк у представленому документі належить о. Анатолію Кралицькому, ЧСВВ, який перейшов на служіння до Мукачівського монастиря з Маріяповчанської обителі не пізніше 23 серпня 1864 р., коли його уперше згадує “Исторія домовна”. Спершу цей чернець у Мукачеві став секретарем протоігумена місцевої Провінції Василіянського Чину, наставником новиків і консультором, а в 1869 р. був обраний ігуменом монастиря на Чернечій Горі та постійно переобирався на це служіння аж до своєї смерті у 1894 р.²⁸. Якщо йти за аналогією і припустити, що якісь з інших почерків також можуть належати ігуменам, що служили в монастирі до о. Кралицького, то це могли бути почерки о. Еміліяна Бігарія – вказаного настоятелем у 1861, 1864, 1865 і 1866 рр., та о. Мауїла Чанди – вказаного настоятелем у 1868 р.²⁹.

* * *

На особі о. Кралицького як установленого співавтора представленого документа варто зупинитися детальніше, адже він – найбільший історик і публіцист у всьому Василіянському Чині, а також у Мукачівській єпархії другої половини ХІХ ст.³⁰. Цей василіянин був піонером археографічної роботи в архіві і бібліотеці Мукачівського монастиря. Саме він відкрив Мукачівський пергаментний псалтир, опублікував уривок із втраченого тепер документа, присвяченого фундації Федора Коріятовича, та низку інших джерел³¹. Вочевидь, це діяльності о. Кралицького стосується запис “Исторіи домовной” за 5 серпня 1865 р. про впорядкування монастирського “книгохранилища” та інвентаризацію книг у ньому.

Ігумен Анатолій Кралицький мав дуже широке коло спілкування, зокрема був близьким до будителя Закарпаття о. Олександра Духновича, листувався з Ізмаїлом Срезневським, Богданом Дідицьким, Яковом Головацьким, Михайлом Драгомановим, Корнилом Сушкевичем, о. Михайлом Раєвським та іншими відомими діячами свого часу. Незважаючи на це, особа і творча спадщина названого монаха – а це численні історичні та етнографічні розвідки – у наші дні малознана³².

²⁸ Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1864. – Unghvárini, 1864. – С. 237; [Некролог о. Анатолія Кралицького] // Листоць. – Унгварь, 1894. – № 4. – С. 1.

²⁹ Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1861. – Pestini, 1861. – С. 219; Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1864. – Unghvárini, 1864. – С. 237; Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1865. – Unghvárini, 1865. – С. 225; Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1868. – Unghvárini, 1868. – С. 248.

³⁰ *Ваврик М., ЧСВВ. По василіянських монастирях.* – Торонто, 1958. – С. 220.

³¹ Див., напр.: *Кралицькій А. От Мункача (Славянская древность)* // Слово. – Львовь, 1864. – 21 жовтня. – С. 330; *А. К. Въ архивъ* // Слово. – Львовь, 1874. – 22 іюня. – С. 4.

³² Біографії і творчому спадку о. Кралицького я присвятив окрему розвідку: *Мороз В. Чернець та його доба: національна та релігійна ідентичність у спадщині о. Анатолія Кралицького, ЧСВВ (1835–1894)* // Етнічна історія народів Європи. – К., 2018. – № 56. – С. 37–53.

Якщо дехто з сучасників о. Кралицького, як уже згадано вище, еволюціонував до москвофільства, а дехто – до мадяронства, то сам він, на перший погляд феноменальним чином, уникнув цього. Будучи представником романтизму³³, а також під впливом слов'янофільських ідей та панславістичної ідеології, мукачівський ігумен, як і Михайло Драгоманов та добре знаний у ХІХ ст. публіцист і релігійний діяч о. Володимир (Іполит) Терлецький, не розчиняв українців у “російському морі”, хоча й розглядав їх як частину “руської” спільноти. Останній термін у ченця, як, приміром, в Івана Вагилевича, є адекватним сучасному терміну “східнослов'янський”. Більше того, саме о. Кралицький запровадив до української художньої літератури на Закарпатті персонаж лицаря Українця з-під Києва, який – такий же русин, як і українці південно-західних схилів Карпат, і який рятує доньку князя Лаборця³⁴. Окремо також слід відзначити, що згаданий щойно о. Терлецький – добре знайомий о. Кралицькому, бо, як уже зазначено, був одним з ченців Мукачівського василіянського монастиря, але виїхав до Російської імперії через угорські цькування. Аналогічно потім і сам мукачівський ігумен зазнав гонінь, а в 1885 та 1888 рр. змушений був знімати свою кандидатуру на виборах протоігумена василіян Закарпаття³⁵. Та навіть після цього він, користуючись криптонімами або анонімно, з нагоди 900-ліття Хрещення Руси-України друкував статті, в яких доводив київські корені християнства на Закарпатті³⁶.

Загалом о. Кралицького годі віднести до одного з сучасних йому суспільних таборів, бо він, передусім як чернець, а також як людина, схильна до наукової рецепції, а не до громадської роботи і політики, утримував від них явну дистанцію. Варто відзначити, що мукачівський ігумен, як і о. Духнович у літньому віці, а також багато інших діячів слов'янських народів кінця ХVІІІ – ХІХ ст., вочевидь вірив у поступове вироблення якоїсь спільної письмової мови для всіх слов'ян³⁷. Цим можна пояснити орієнтацію на російську мову у текстах ігумена³⁸.

³³ Українська дослідниця зі Словаччини Любиця Бабота називає Кралицького літератора найпомітнішим представником романтизму в українській літературі Закарпаття. Див.: *Бабота Л.* Закарпатоукраїнська проза другої половини ХІХ століття. – Пряшів, 1994. – С. 221. Природно, що романтичні віяння помітні і в історичних працях мукачівського ігумена.

³⁴ *Кралицький А.* Князь Лаборець. Историческая повесть изъ ІХ вѣка // Галичанинъ. – Львовъ, 1863. – Кн. 1. – Вып. 3–4. – С. 76, 78, 79.

³⁵ *Пекар А., ЧСВВ.* Анатолій Кралицький, ЧСВВ – як історик (1835–1894) // Записки Чина Святого Василя Великого. – Рим, 1974. – Т. 9. – Вып. 1–4. – С. 279; *Мороз В.* Чернець та його доба. – С. 42.

³⁶ *А. К.* Начало христианства у русского народа // Мѣсяцесловъ на 1888 високосный годъ. – Унгарь, 1887. – С. 60–63; По поводу 900-летнего юбилея крещения русского народа // Листокъ. – Унгарь, 1888. – № 12. – С. 177–182.

³⁷ *Волошин А.* Твори. – Ужгород, 1995. – С. 237; *Комаринець Т.* Ідейно-естетичні основи українського романтизму. – Львів, 1983. – С. 180.

³⁸ Зайвим було б тут детально аргументувати, оскільки це добре відомо, що в мовному питанні о. Кралицький не був єдиним як серед українських авторів ХІХ ст., так і загалом у колі слов'янських інтелектуалів. До прикладу, словацький просвітитель Ян Коллар вважав, що майбутнє мають російська, польська, чеська і сербська мови. Див.: *Комаринець Т.* Ідейно-естетичні основи українського романтизму. – С. 180.

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

Разом з тим можна однозначно ствердити, що від поглинення панславістичними аспіраціями цього співавтора “Исторіи домовной” рятував живий інтерес до життя свого народу, який – таки інший, ніж російський. Анатолій Кралицький не був кабінетним ученим. У його особі потяг до досліджень поєднався з талантом просвітника і популяризатора. Властиво, тому сотні статей ігумена і є розсіяними по десятках найменувань преси Австро-Угорської та Російської імперій. І тут виявляється правота Михайла Драгоманова, який писав: “Я настоював на тому, що ні до буковинчиків, ні тим більше до угорців³⁹ не можна підступати із звичайним українофільством, раз – через те, що вони проти того направлені уперед, а вдруге – через те, що їм таки і чужі спеціальні козако-українські традиції. По моїй думці, до тих і других треба підступати з загальнодемократичною ідеєю, а окрім того показати їм в Росії другі напрямки, окрім московсько-слов’янофільського, напрямки демократично-прогресивні, і звернути буковинчиків і закарпатян на подібну ж дорогу на їх власнім ґрунті, з чого само собою виходило б і національне народовство, котре б злилося з українством”⁴⁰.

Свою творчою активністю чернець продемонстрував дієвість наведеної тези, навіть не знаючи про неї. Зрештою, в ігумена було вираженням зацікавлення і до козацьких традицій⁴¹. Загалом о. Кралицький був у багатьох аспектах неординарною особистістю. Його відкрита позиція до суспільного життя і клопітка наукова праця упродовж десятиліть дали підставу НТШ на початку ХХ ст. – до 10-ліття відходу ігумена до вічності – турбуватися про видання його збірки творів, але з різних причин задум не вдалося здійснити⁴². Запровадження до наукового обігу одного з важливих історичних документів, до створення якого долучився мукачівський ігумен 1869–1894 рр., здатне частково заповнити інформаційну прогалину і сприяти більшому розумінню його постаті. При цьому зрозуміло, що значення публікованого джерела виходить далеко за рамки вивчення осіб його встановлених і невстановлених творців: хроніка демонструє загальну позицію чернечої спільноти і стан Мукачівського монастиря у 1862–1878 рр. Зрештою, той факт, що “Исторія домовна” творилася не для видання, а для внутрішнього використання, тільки збільшує її цінність.

* * *

У представленій публікації текст джерела передано “літера до літери”, з повним збереженням стилістики та пунктуації оригіналу за винятком явних нечисленних помилок і часткового регулювання великих і малих літер. Скорочення та пропуски розкрито у квадратних дужках. Рядки, що були закреслені у тексті рукопису документа, подано курсивом. Ситуативні коментарі позначенні арабськими цифрами, текстологічні відзначені зірочкою.

³⁹ Тут – угорських українців.

⁴⁰ Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. – Т. 2. – С. 175.

⁴¹ А. К. Козачка (Повѣсть, написанная послѣ В[ладимира] Д[аля] // Мѣсяцословъ на 1868 годъ. – Унгваръ, 1867. – С. 56–63; А. К. О Малороссіянахъ и козакахъ // Свѣтъ. – Унгваръ, 1868. – 14 сѣнтября. – С. 2–3; 21 сѣнтября. – С. 2–3; А. К. От Мукачева (Поездка по Марамороши) // Слово. – Львовъ, 1863. – 2 октября. – С. 309.

⁴² Мазурок О. Роль Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у вивченні історії Закарпаття // Карпатіка-Карпатика. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття. – Ужгород, 1992. – № 1. – С. 70.

ДОКУМЕНТ

Исторія домовна [Мукачівського василіянського монастиря] 1862–1878

1862 лѣта 18 іуліа когда турни* бадогомь** обтягувалися, про недозорство художниковъ*** запалилася церковъ, турню, манастырь, даліе звонъ потопилися, отъ страшного того дня віюшого вітра все пожаромъ сталося; подъ часъ огня и гроши покрали, сребро и злато.

[1862] По празниці Успенія розбили церковъ разбойниці, забрали часи, кадилниці и прочая, нищастію великому, другое послѣдовало.

1863. Дня 4 іуніа держался соборъ монашескій, во обители горы Чернекъ подъ председателствомъ Высоко преподобнаго г[оспо]дина крилошана, иерѣя Александра Лабанць.

[1863] дня 27 іуніа на встриченіе его превосходителству Михаилу Гасѣ¹ Сатмарскому еп[иско]пу, пошла депутація изъ монастыря, на майорню^{4*} грофску за червену корчму сушу, и отъ туда, на плебанію града Мукачевскаго попроваденное было его превосходителство.

[1863] дня 21 іуліа зачался робити манастырь и турня, майстромъ Іосифомъ Майоръ изъ столицы^{5*} Саболчанской во мѣстѣ Nagy-Kálo² рожденномъ, дня 4 септемврія верху манастыря первую китицу виложиша художники.

[1863] Дня 7 септемврія ласкаво посѣтили обитель превосходитеный г[оспо]динъ Василій Поповичъ епископъ Мукачевскій, Его Величества тайный совѣтникъ и удоволствіе изявиль.

1863 года мѣа октоврія дня 31 спомощенствованіемъ Божіимъ докончился монастирь цилкомъ а турня на монастыры подъ бадогомъ, да будетъ Богу вѣчная слава.

1863 дня 25 ноемврія докончилиъ мальованя комнаты первой прото-игуменской в[сечесный] отецъ Іоаникій Прецехтель, ис б[ратомъ] Германомъ Гудачъ³, первый ремски^{6*} проуказалъ отъ никого те малярство учивыйся.

1863 На дольныхъ странахъ Угорщини про великою сухоту низродилося нич, и кромѣ хлѣба было народа до 2000000, складки по инчомъ краю на часть ихъ собираны, при семь и много тысящъ марги^{7*} пропало.

1864 Отъ начала сего года за два мѣцы была страшна зима, такъ, что много людей замерзло, на[й] крѣпша была до 25 градусъ^{8*} что во нашомъ краю непамяталося.

1864 Дня 8 апріліа таковая бѣ зима съ снѣгомъ и вѣтромъ віющимъ, что невозможно было на вонку^{9*} содержатися, на каковую зиму непамятали людїи отъ 70 лѣтъ старѣи, тое продолженіе зими и вѣтровъ свѣрипо віющихъ держало до тогожде мѣа 17 дня.

1864 Дня 4 мая страшный вѣторъ съ снѣгомъ падающимъ господствовалъ. Котораго дня право зачатое 1796 года еще под бл. памяти Іоанникіемъ Базиловичъ⁴ совзирать село Бобовищѣ и лиси, года пришедшаго, т. е. 1863 получилося, и мирянка^{10*}

* Турня – вежа.

** Бадоба – бляха.

*** У цьому випадку – “майстрів”.

^{4*} Хутір із господарством.

^{5*} Комітату.

^{6*} Ретельно, порівн. сучасн. діал. “ревно”.

^{7*} Маржини, худоби.

^{8*} Градусів.

^{9*} Надворі.

^{10*} Вимірювання земель.

еще того года зачалася, но понеже миряниками всецѣло несовершилося, помянутого дня 4 мая отобралася депутація, которая состояла изъ слѣдующихъ лицъ, то есть: al. ispan^{11*} elsö^{12*} былъ Канторъ Самуиль⁶ царскій совѣтникъ, föszoigabiro^{13*} Lehoczky Tivadar⁸, esküdt^{14*} Komka Gyula, миряникъ Dancz Tamas, аутентичный миряникъ Dalla Edvard, изъ Чина прото-игумень Иринея Зелній, игумень Емилианъ Бигарій, рѣшитель^{15*} Мартиніанъ Дешко. Мы вси отправихося того дня до села Лавокъ реченного, и народу сошедшуся бесѣду держалъ al. ispan ко народу, [по] которой сконченной пошлося до лиса, и тамо вимерянный лись отдался селяномъ. По скончаніи отдатого лиса пошлося до Бобовищѣ, гдѣ пробу творяше со миряниками al. ispan, того дня проба аутентична совершилася. Слѣдующаго дня, то есть: 5 мая, селу Бобовищамъ отданный былъ лись и пасвиско народу, присутствующу фишкало Горватъ Алоисію, который ревностію своею все благо и успешно провадилъ, аки фишкалъ уже отъ 17 лѣтъ монастырскій суще. Слѣдующаго дня то есть 6 мая изыйшлися вси якъ депутація тако и народъ, раного часа 5 даже до 4 полуденнаго, и отдалися земли за той час цѣлому народу, токмо раздѣлити лукъ на заду зостало.

Пароуху Бобовишкому ведлю права ы пѣвцамъ приличествовало лиса, токмо 6 кобловъ⁹, но дабы перепонамъ всякимъ кончина насталася единоголасно, окремишный лись ему опредѣлился изъ 17 кобловъ состоящій. – На церковь при концу лиса далося 7 кобловъ земли и малый лисикъ изъ тріехъ кобловъ состоящій. – На школу дался фундушъ близъ церкви, якоже и ради учителя земля два корцы во себѣ содержащая, и часть земли на школу стротову^{16*} расплодную. Во Бобовищахъ обнощевавше возвратихося дня слѣдующаго до Лавокъ, гдѣ народу изъ части земли отдалися, но про время зело бриткое до совершенства ничегоже бѣ принесенное про снѣгъ великій того дня падающій, и тако треб бѣ до монастыря возвратитися, гдѣ пированія радости, и раздаянію мздодѣланія^{17*} чиновникомъ отдахося.

1864. Мая 25 страшный былъ морозъ.

Івсифка^{18*} виноградъ никтоже бѣ вѣсть гноеже ся, сего лѣта 1864 погноѣна и до совершенства принесена. Гною вышло на то 173 колѣсници.

1864 дня 21 іунія былъ поблагословенный третій новый дзвонъ подъ именемъ Дмитрій, который важитъ 240 ф[унтовъ]¹⁰ за 300 зол[отыхъ] а. в[стрийскихъ].

1864 дня 30 іунія вселаскаво посѣтилъ обитель велможный и привелебныйшій гдинъ Антоній Чопей крилошанъ епархіи Мукачевскія и надзиратель училищъ царскій, и ноцъ того дня во обители обнощеваль.

1864. Изъ сребренныхъ двоихъ свичниковъ, которѣи благородный г[оспо]динъ преставшійся Дмитрій Раць¹¹ с[ей] обители подароваль, изъ нихъ далися зробити двѣ чаши до церкви.

1864 сего года великій морозъ до конца мая чувствовали, и была великая сухота, посему изліянїе велїихъ дождовъ и бурей по странахъ многихъ велїя шкода сталася. – Овошей найпаче сливъ по сихъ странахъ множество уродилося.

^{11*} Віцежупан.

^{12*} Перший (угорськ.).

^{13*} Головний прокуратор.

^{14*} Присяжний.

^{15*} Один з трьох офіційних радників протоігумена.

^{16*} Слово незрозуміле і, можливо, писар помилився. Існує слово “стотини” – присадбна ділянка, кілька соток землі. Імовірно, у цьому місці документа йдеться про город.

^{17*} Видача платні.

^{18*} Назва одного з монастирських виноградників.

1864 дня 23 августа совзоромъ Бобовищѣ и Лавки всецило скончона бысть комасація, и торжественно отдаѣи были маппи, телековыи книги^{19*} и раціоциня миряниковъ до рукъ общества на той часъ во обители прибывающимъ; Иринею Зелнию прото-игумену, Емилиану Бигарій игумену, Мартиніану Дешко, Мануилу Чанда, Івакиму Копчакъ рѣшителемъ, Анатолию Кралицкій таинику и Иерониму Физиръ наместнику¹².

1864. Дня 12 септемвріа положилася калга^{20*} до комнати средней прото-игуменской, которая бѣ сочиниша художникомъ Іванномъ Руснакъ изъ Унгограда; цѣна привозу, виставлѣнія и сочиненнѣя воззѣйшла на 43 f ug. и 5 x¹³.

1864. Дня 28 септемвріа подарованныхъ грошей на честь обители и церкви найяснѣйшимъ Царомъ Францъ Іосифомъ часть пріялъ монастырь изъ финанць дирекціи Мукачевской состоящую изъ 2000 f. – Даліе Его Величество изъ Учреда церковного^{21*} взаимъ дати соизволило, на три лѣта 3000 подь темъ прилогомъ, да бы подь истеченіемъ тріехъ годовъ, каждого года 1000 золотыхъ виплаченно было.

1864 Дня 19 октовріа о 7 часи утренномъ престаль жити высоко превосходительный и милостивий отецъ епископъ Мукачевскій Василій иногда Поповичъ, дня же 22 тогожде мѣа съ великою помпою, заченше о поль девятомъ часи раномъ погребенный бысть, вѣчная да будетъ ему память.

1864 года мѣа ноемвріа дня 26 приехали до обители нашей предъ вечеромъ велможный гдинъ крилошанинъ Іоанъ Зомборій епархіи Мукачевскія, велможный гдинъ Іоанъ Ондерко мѣстодержителнаго совѣта тайникъ аки царский повѣренникъ, благородный Іосиф Бона счетоводецъ, Георгій Маркошь фишкаль епархіалный, и превелебный Іосиф Герзаницъ, сѣменица^{22*} Унгоградского вмѣстоуправитель – по преставишомся иногда еп[иско]пи Василіи Поповичи маетность во земляхъ и во виноградахъ^{23*} пописати, и слѣдующаго дня при присутствованіи болше гостей, по полуденномъ второмъ часи отправилися.

1864 дня 25 декемвріа пред полуденнымъ часомъ во обители Мукачевской пострадалъ аки собрать нашъ Іоанъ Липчей, изъ села Липчи Марамароской столицы 73 литный стариць, который самоволно обители пожертвовалъ во облигаціяхъ 1350 зол. а. в.^{24*} и грошей готовыхъ 620 з. р.¹⁴, марга два быки, 2 свиней, посеми нисколко кусовъ церковныхъ книгъ и нисколко кусовъ земли и долства^{25*} у людей ише находящійся. – Погребенный бысть 27 декемвріа подь час Сѣой Лѣтургїи, вѣчная да будетъ ему память.

1865 дня 7 марта мурники алаши^{26*} на турню зачали правити. За вакуваня^{27*} церкви и правленя турнѣ посумили 650 з. а. в.

1865 дня 25 мая по новому численію на празникъ Вознесенія Гдня по отправѣ С. Лѣтургїи возложенный былъ крѣъ на турню церковну, художникомъ Василіомъ Менцеръ изъ села Липчи столицъ Мармарошской происходящимъ, на которомъ торжествѣ множество народа присутствовала – По скончаніи торжества 92 гостямъ пѣрованіе далося.

^{19*} Земельні книги.

^{20*} Кальга – грубка.

^{21*} Релігійного фонду.

^{22*} Семінарїї.

^{23*} На виноградникахъ.

^{24*} Золотих австрійських, тобто австрійських гульденів (флоринів).

^{25*} Борги.

^{26*} Риштування.

^{27*} Штукатурення.

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

1865 дня 5 августа книгохранилище до порядку приведеное есть, гдѣ совокупно кромѣ книгъ во церкви сущихъ, обрѣтаются 2600.

1865 дня 12 августа спомоществованіемъ Божіимъ на турню витягленны бѣша дзвонъ, да будетъ Богу вѣчная слава. Іванъ Вовчикъ біро^{28*} подмонастырскій былъ управитель витягненія дзвонъ.

Прешедшаго лѣта на Лискохъ¹⁵ зачала будоватися корчма на 9 сягъ¹⁶ долга и 4 сяги широка, котора скончилася дня 17 августа 1865 лѣта, едина часть будовли служить на корчму, а другая часть обиталище даеъ обганячу^{29*} и хранителю^{30*} лавоцкаго лѣса¹⁷.

Памятникъ собрату нашему Іоанну Липчей, во гатрахъ^{31*} мукачевскіхъ сочиненный за 42 з. а. в. и на пам’ять вѣчную дня 17 августа положенный бысть.

Во Бобовишахъ на майорни овчарня на 14 сягъ долгая, и 4 широкая, шинглями^{32*} побита докончена есть.

Во лѣси зняцовском^{33*} для обганяча лисного новая будовля положена есть.

Каделница и ѳміаница¹⁸ изъ хинянскаго сребра куплены бысть за 40 зол. а. в. дня 17 августа.

Желѣзная печь до игуменской первой комнаты заложена бысть дня 19 августа 1865 за 25 зол. а. в.

1865 дня 24 августа церковь и турня совершилися во славу Бога Небеснаго. Все иждивеніе на церковь и турню восходитъ 2765 [з.] и 59 х.

Монастырь и турня, все обновленіе 6979 [з.] 13 х.

Совокупно 9744 з. [х.] 72.

На малую турню церковну 33 ф. дзвонъ поблагословенный и виложенный бысть дня 4 септемврія 1865.

Тогожде дня на келарню новыи дѣрвы приправилися.

Дня 28 септемврія 1865 велможный гдинъ прото-иерей и крилошанъ епархіи Мукачевской сирѣчь: Іванъ Зомборій обитель нашу ласкаво посѣтилъ.

Дня 5 ноемврія изъ нову хижа Бобовицкому фористиру^{34*} выставлена бысть.

Дня 28 ноемврія машталня^{35*} мурована окончилася при доми монастырскомъ во городи Мукаевскомъ на новой улицѣ сущая.

Дня 5 декемврія изъ нову побита бысть масарня монастырска сущая близъ корчми.

1866 мѣа фебруарія дня 15 ласкаво посѣтилъ обитель нашу велможный гдинъ прото-іерей Іванъ Зомборій съ сопутешественикомъ п[ревелебнымъ] г[оспо]диномъ Николаемъ Гомичковъ управителемъ унгоградскаго сыровоспытателя и катехети гимназії унгоградской, того дня обношевали у обители нашей и дня следующаго, и дня 17 отправилися до Унгограда.

1866 дня 9 марта была велика теплота, майже якъ въ каникулахъ.

1866 дня 21 марта латинскаго^{36*} крѣпко гримило, и городы^{37*} падали со велимъ дождемъ и вѣтрами вѣющими.

^{28*} Бірув – голова, староста.

^{29*} Доглядачу.

^{30*} Сторожу.

^{31*} Гатер – пилорама.

^{32*} Шингла – дранка, якою зовні покривають стіни замість штукатурки.

^{33*} Зняцьово – село в Мукачівському р-ні.

^{34*} Лісникові.

^{35*} Також “маштарня” – стайня.

^{36*} За новим стилем.

^{37*} Гради, градобій.

1866 дня 5 априліа латинского вси строми^{38*} уже во цвѣтахъ были и древія листовіе издали, что рѣдко кто изъ старыхъ людей памятае.

1866 дня 17–18 и 19 мая велій зѣло снѣхъ на горахъ напададъ съ витрами зимовскими.

1866 дня 20 мая была крѣпка зима и морозъ, таковая: что мусила калъга палитися во трапезѣ^{39*}.

1867 aprilis 17 jött Budáról Cultus Ministertől küldötség Onderko János személyébe: hogy resignáljon Pankovics Istvan kinevezett püspök részére Munkácson és Csernekhegyen lévő püspöki birtokat, amely 94 hold földből áll Munkácsi határban. Város templom melletti nagy kertből, és Csernekhegyen Komendatka és Inspektorka két Dézsmás szőlőkből. – Által vette püspök részére Hadzega Basil kanonok káptalantól küldött, és Miskócztól püspök megbízotja fiscalis¹⁹.

1869¹⁰ года 17¹⁰ августа бывъ въ нашемъ монастырѣ русскій путешественникъ Губинъ²⁰.

1869¹¹ novemb 5¹¹ megérkezett hozzánk vendégül nt. Korytko Jason, Drohobycsi Szt. Bazil rendü monostorfönök, 's elmulatott nálunk 9¹¹ Nov²¹.

1869. 15. dec. Pásztélyi helyett elválasztatott országgyűlési követül Lónyay József, a pénzügy minister öcse²².

1867²³. Simor János Isten irgalmából s az Apostoli Sz. Szék. kegyelméből Esztergomi Érsek, az Apostoli Sz. Szék született követe, Magyarország Herceg Primása, Fő és Titkos kancellárja, Ő Cs. Kir. Apos. Felsője valóságos belső titkos tanácsosa, a Nagy Méltóságú hét személyes Tábla közbirója Esztergom Vármegye örökös és valóságos Főispánja. A Magyar Academia Igazgató tagja Hittudor, Roma városanak nemes Polgára. Stb²⁴.

Nagy Méltóságú Szimbratovics Romából in partibus infidelium Philippennis AEp-pus jött Munkácsi Monostorba Unghvaról, hozott ötött Seminarium Rectora Mondok János Seminarium kocsiján, itt mulatott egy nap, mos nap este posta kocsin ment Lengyelbe hogy ottan is Boldog Josaphat Kunczevics Canonizaczióra kolectat csináljon, Munkácsi Monostor ajánlott néki 100 o e f. amit meg és küldte a mi kitünik Bécsi Nuncius leveléből²⁵.

1869. Держанъ былъ соборъ во монастырѣ Краснибродскомъ, подъ предсѣдательствомъ впр. г. крилошана Пряшевскаго Іосифа Шолтисъ, и писмоводителя изъ части епархіи Пряшевскія Іоанна молод[шого] Артима – и тамо собратіями Чина воспріятіи суть впрепод[обный] г[осподинъ] Іосифъ Шолтисъ, Іоанъ Артимъ, высокогородный Адолфъ Ивановъчъ Добрянскій, царскій надворный совѣтникъ, и благородный г. Антоній Анталовцій уездный судя межилаборскій. – Подъ часъ сего собора избранъ за прото-игумена Матфей Микита.

1870. Единъ дзвонъ куплень есть за 46 золот. австр. 32 кр. ав. который на праздникъ Обризанія и С. Василия Великаго благословень есть, ему же имя Василіи наданный есть.

1870.

5¹⁰ января 1870 года предпринята конскрипція²⁶ народонаселенія по всей странѣ съ всякою обстоятельною обстановкою.

6¹⁰ янв. 1870. Наш праздникъ Рождества Христова былъ столь теплый, какъ въ лѣтѣ, снѣгу и цятки небыло.

^{38*} Схили.

^{39*} Трапезній.

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

7. Изданъ на текущій годъ «Шематизмъ Инокъ Чина св. Василя В.» впервый разъ по-руски²⁷. Иждивенія было на него 29 fl.

29. Стужа разлютилась въ всей силѣ.

30. Начались работы около желѣзной дорогѣ при Мукачевѣ.

Февраль 1870 года

16 febr. Бывшій іеромонахъ Ириной (Игнатій) Зелній апостатизовалъ на реформатское исповѣданіе, надѣлавъ прежде множество соблазней.

24 febr. Въ термахъ Мукачевскаго архидіакона происходилъ балъ въ пользу русскихъ верховинскихъ школъ Берегскаго комитата; чистаго дохода было 300 fl.

9 junius. Похоронена супруга Ивана Пастеля²⁸, рожденная Іоанна Черска.

25 [junius]. Апостата Игнатій Зелній просится вновь въ Чинь, но неприятъ.

Ebédén voltak

Méltóságos Püspök Pankovits István.

Auzsák Lajos Munkácsi Lelkesz és Főesperes latin Szertartásu

Majór

Oláh Samu Gróf Sönbör[n]ak. Directora

Sászay – Ugyvéda

10. Katona teszt.

10. Személy városi kivotal nobból, *Szirmay Főbiro*

Kövér *Polgár* Városi Polgár

Város Birájá Szikszay

Horvath Alajos, Városi Ugyvéd[a] és egyszersmind Monostori

Klémko

Cserszky Munkácsi főbirtokos orosz ember, volt megyei Ugyvéd, jelenleg privat Ugyeket viszi

Ferenci

Nagy Mélróságú Gróf Sönbörn Főilreik közöl 6 személy ^{Sászay Ugyved}

Mélróságos Püspökükkel volt is udvarnok.

Munkácsi Gk alesperes Desko János mosr mar Beregi Főesperes.

Nizsalavszky SzentMiklósi lelkész és Esperes.

Litterati Reformatus lenkész

Baranyay Josef Gróf és Monostor Orvosa.

Pásztelyi János Főszilgabiro orosz ember Munkácson és Dédan jöbiroka van lakik

Munkácson

Komka Esköt lakik Munkácson.

Merényi János az előst kaponyi kerület szolgabirája

Szabó orosz ember kaponyi kerület Eskötje.

Lyachovics Victor Podgeringsi Lelkész.

Szabó Ivanyi Lelkész

Kuliman János Davidházi Lelkész²⁹

Ő Felsőge Munkácsi kapralanbeli^{40*} kanonokar kinevezte Medveczky Bazilt feszteletbeli kononakat Zariczai Lelkész és Esperest, valamint Seregilyi Sandort, Bacskoi Lelkész Esperesz. Unghváron lévén megtudtom³⁰.

1870. Декабря. Въ собраты Чина избранъ пр[еподобный] г[осподинь] Александръ Ортутай, гр. кат. приходникъ въ Мстичевѣ, Берегскаго комитата.

^{40*} Слово написано неvirazno.

1868. Feb. 25 Munkácsi Monostor templom ába adtam habitust Pituik Gergelynek Nagy Bányai születésű 21 éven ifunak, 4 grammaticalis osztálys végzen Nagy Bányan, egy evig Szatmari Tanirs kepezdében sanult, most próba esztendár itten Munkácsi Monostorba fogja állani. Gedeon neve alatt³¹.

Már igen nagy ho van, és meg mindég esim, Isten tudja nem lesz nagy vizaradai³².

1871 годъ.

Дня 18го января преставился въ Марія-Повчанском монастырѣ Іеромонахъ Алексій Галечковичъ, бывшій три раза протоигумень, а предъ смертію игумень Повчанскаго монастыря. Померъ въ чахоткѣ.

6го февраля [1]871 года в[ысоко]преподобный о. Матфей Микита протоигумень, перенесъ свое мѣстопробываніе изъ Мукачевскаго монастыря въ Марія-Повчанскій, гдѣ кромѣ сана протоигуменскаго по нуждѣ будетъ исполняти и должность игумена.

7 febr. Архидіаконъ Берегскаго комитата в[ысоко]пр[еподобный] о. Іоаннь Дешко держаль совѣщаніе по дѣламъ автономіи церковной, на которомъ присутствовало лицъ духовнаго и мірскаго сана выше 40, и рѣшены слѣдующія точки требованія: а) возведеніе Мукачевскаго епископства въ митрополію. б) особый автономическій конгрессъ для угро-русской нашей церкви³³. в) неприкосновенность нашего календаря, нашихъ праздниковъ и постовъ. г) требованіе отдѣльнаго епископства для гр. каѳ. мадьяръ Сатмарскаго и Саболчанскаго комитатовъ. д) требованіе возвести мадьярскій языкъ въ литургическій.

22 февр. Совлекся³⁴ и отишоль въ міръ Θεодоръ (бывшій Θεодосій) Зейканъ изъ Мстичева.

13 іюня опять возвратился, побывши за короткое время въ Кистѣ^{41*} учителемъ.

15го іюня облечень въ иночество Амвросій (Антоній) Мигаличъ.

27 (9^{-го} іюля) переселился изъ Краснобрда въ сей монастырь о. Владиміръ Терлецкій. Изъ намѣстничества сего монастыря отъишовъ за игумена Краснобрдскаго о. Василій Микуличъ.

1872 годъ.

11го янв. Сломала буря в ночи крестъ, стоявшій предъ воротами монастыря.

20го января облечены в малый иноческій образъ Θεодосій (Θеодоръ) Ковачъ; Веніаминъ (Василій) Договичъ; и Венедиктъ (Василій) Чисарикъ.

Февраль

24. Приспѣлъ въ монастырь на жительство причетникъ^{42*} Пряшевской епархіи: Михайль Майорошъ для изученія церковнаго обряда и русскаго языка, присланъ епископомъ Пряшевскимъ преосв[ященнымъ] Іосифомъ Гаганцемъ, за пропѣтаніе котораго обязался платити умѣренную цѣну ежемѣсячно.

Апрѣль

На мѣсто сломаннаго бурею 11го января т. г. креста, поставлень новый православной формы трираменный крестъ днесъ, т. е. 1/13 апрѣля. Распятіе писалъ живописецъ Фердинандъ Видра, а дерево Петръ Фенцикъ. Иждивеніе обышло въ 97 ft 40 kg. – Тотъ же крестъ былъ благословленъ по чину церковнаго обряда 14/26 апрѣля въ великую пятницу на вечерни, послѣ обхода около церкви съ плащаницею. Проповѣдь подъ крестомъ держаль іеромонахъ д[окторъ] Владиміръ Терлецкій.

23го апрѣля (5го мая) о. Филипъ Тода въ Θоминую недѣлю приносилъ первую безкровную жертву.

^{41*} Киста – село в кол. “Земплинському комітаті”, тепер Куста в окрузі Требішов Кошицького краю, Словацька республіка.

^{42*} Один з церковного причту (причету), молодший церковнослужитель.

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

24го апрѣля (6го мая) отецъ Терлецкій, вслѣдствіе разныхъ гоненій, виною которыхъ не мы, а другіе были, переселился (получивъ амнестию) въ Россію.

Іюнь:

19, 20 и 21го іюня отбылся въ нашѣмъ Мукачевскомъ монастырѣ тригодичный иноческій соборъ на которомъ въ прото-игумены избранъ в[ысокопреподобный] о. Матфей Микита 16 голосами противу 1 и 1. Игуменами же, Мукачевскимъ: Анатолій Кралицкій; М[арія] Повчанскимъ: Иннокентій Левканичъ; Бикадскимъ: Исаія Тордай; Боронявскимъ: Іеронимъ Физиръ; Мстичевскимъ: Іоанникій Іозевичъ; Березническимъ: Емилианъ Бигарій; Краснобродскимъ: Кирилль Микуличъ; рѣшителями: Кралицкій, Яцинъ, Завадскій и Буховецкій. Предсѣдателемъ на соборѣ былъ каноникъ [Александр] Лабанць и писмоводителемъ его Мих[аиль] Стрипскій³⁵.

September 1872.

2 сентября отбилось по части винобрана, а то 2, 3 и 4го; наижено 4 куфы^{43*}. – Причина сего доселѣ необыкновеннаго событія, что послѣ продолжительныхъ дождей, а преждней засухи виноградныя ягоды лучшаго и скородоспѣваемаго сорта отразу попукалися, стали истекати и гнити, да осами истребляемы быти. Слѣдовательно нужно было винобрана дѣлати, иначе и то бы было погибло.

Декабрь

Отъ 10го декабря даже до 15го апрѣля 1873 бушевала въ Мукачевѣ окрестности холерическая епидемія, похитившая въ самомъ Мукачевѣ около 300 душъ.

Апрѣль 1873.

1го апрѣля по нов[ому] числ[енію] посѣтилъ нечаянно нашъ монастырь епископъ Стефанъ Панковичъ съ М. Стрипскимъ, въ родѣ какъ бы визиты^{44*}.

Май.

Много вреда надѣлалъ морозъ въ виноградѣ, огородѣ, морозъ, въ ночь 29го, 30го апр. и 1го мая.

Іюль.

Холерная епидемія свѣрѣпствовавшая почти чрезъ годъ въ Венгріи, похитила изъ всего края выше 200.000 душъ жертвъ. Въ самомъ монастырѣ изъ челяди умерли 3 слуги. Изъ иноковъ въ всемъ Чинѣ никто не умеръ.

1874.

Февраль.

Зима была постоянно твердая, от начала декабря до начала марта. Озимины повымерзали, а лоза въ виноградѣ покололась.

Апрѣль.

О. Владиміръ Терлецкій прислалъ изъ Кіева въ подарокъ нашей церкви отъ Кіевского отдѣленія славянскаго благотворительнаго комитета одно діаконое облаченіе (т. е. далматику, орарь, поручи) и восдухъ³⁶ въ цѣнѣ 30 рублей. Порто и таможенную пошлину плачено 7 fl. 30 kr.

Май.

1го Мая въпалъ густой снѣгъ, шедшій отъ 6 ½ часа утренняго до 1го послѣ полудня. Всѣ деревія (сливы, груши, орѣхи) уже отцвѣли.

Октябрь.

Винобранье найслабшее. Сродилось всего II куфъ вина (2 hordó ūrmósón kīvül^{45*}).

^{43*} Бочки.

^{44*} Визитаціи.

^{45*} “Всього дві бочки” (угорськ.).

1875 годъ.

Январь.

12/24го января Михаилъ Козарь сельскій судья и монастырскій пономарь, взобравшись на колокольню въ недѣлю утромъ, заблаговѣстити по вторый разъ къ утрени, изъ самыхъ верхнихъ ступеней, гдѣ небыло периль (karfa) соскользнулся, упалъ долу, разбилъ голову объ склепованіе и подъ истеченіемъ 3-ехъ часовъ померъ въ 30-мъ году жизни, оставивъ молодую вдову и 4 сироты. Вѣчная ему память!

16/28го Января. Днесъ починены и забиты досками вышеупомянуты ступени, чтобъ долѣе такое несчастье несталось.

1878.

Вслѣдствіе отреченія отъ игуменства Марія-Повчанскаго о. Исаи Тордай, а затѣмъ и потому что принять на себя это игуменство, вручаемое рѣшительствомъ оо. Іоанникію Іозевичу, Кириллу Микулічу и Антонію Гойдичу, эти лица нехотѣли: то по согласію нашему в[ысокопреподобный] о. протоигумень днесъ 4го іюня отправился въ Повчъ, гдѣ по при своей должности будетъ исполнять и чиновство игумена.

КОМЕНТАРИ

1. Haas Mihály (8 квітня 1810 – 27 березня 1866) – сатмарський римо-католицький єпископ 1858–1866 рр. Див.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. – Wien, 1860. – Т. 6. – С. 104.

2. Колишнє Каллово, у XVII ст. – резиденція єпископа Василя Тарасовича по вигнанні його магнатами Ракоці з Мукачева. Тепер Nagyálló – містечко у медьє (області) Саболч-Сатмар-Берег, Угорщина.

3. Вочевидь, ідеться про брата Германа Гудака, ЧСВВ. Див.: Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1864. – Unghvárini, 1864. – С. 238.

4. Йоанникій Базилович, ЧСВВ (1789–1821) – протоігумен закарпатських василіян у 1789–1821 рр. Автор першої великої історії Мукачівського монастиря, Мукачівської єпархії і русинів-українців краю, виданої двома томами 1799 і 1805 рр. у Кошицях під назвою “Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae”. Він же – автор настанов до чернечого життя, які залишилися в рукописі. Див.: Пекар А., ЧСВВ. Протоігумен Йоанникій Ю. Базилович, ЧСВВ (перший історик Закарпаття) // Записки Чина Святого Василя Великого (Analecta Ordinis S. Basilii Magni). – Рим, 1992. – Т. 14. – Вип. 1–4. – С. 105–122.

5. Віцежупан, заступник жупана. Іспан або ж жупан, латин. *comes, comes parochiae, comes castris, comes comitatus, comes provinciae* – посада голови адміністрації комітату в Угорському королівстві в XI ст. – 1918 р. Див.: Pécs lexikon. – Pécs, 2010. – Т. 1: А–М. – С. 243.

6. Про нього див. *Lehoczky T. Beregvármegye monographája.* – Ungvár, 1881. – С. 357.

7. Головний прокуратор (латин. *Iudex nobelium*, нім. *Stuhlrichter*) – посадова особа в Угорському королівстві з XIII ст. до 1950-х. У комітаті спершу – офіцер дворянства та цивільної комітатської системи. Виконував судові та адміністративні обов’язки спершу для шляхти, а пізніше – для кріпацтва та громадянства. Див.: Kislexikon (<http://www.kislexikon.hu/foszolgabiro.html>).

“Історія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

8. Тиводар Легоцький (1830–1915) – юрист, археолог, історик, етнограф, автор численних праць з історії Закарпаття. Див.: Легоцький Тиводар // Енциклопедія історії України. – К., 2009. – С. 100–101.

9. Кобель (коблик, кібель) – міра площі, для засіву якої вистачало одного кобля зерна (у XVII–XVIII ст. це було 90–100 літрів). Кобель як міру площі часто прирівнювали до угра або ж гольда (0,5746 га). Див.: Шульга І. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст. – Львів, 1965. – С. 262, 263; Коблик // Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4. – С. 373.

10. Австрійський фунт – 0,56001 кг.

11. Дмитрій Рац (1710–1782) – шляхтич, меценат Василіянського Чину, зокрема Марія-Повчанського монастиря (тепер Máriarócs, Угорщина). Див.: *Basilovits J. Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs, pro religiosus ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. factae.* – Cassoviae, 1805. – Т. 2. – Ч. 3. – С. 103–109; *Крالیцкій А.* Дмитрій Раць, угро-руській дворянин // Отечественный сборник: Додатокъ до... “Вѣстника”... для русиновъ Австрийскои державы. – Вѣдень, 1866. – № 9. – С. 36.

12. Цей перелік цілковито відповідає списку отців Мукачівського монастиря у 1864 р. Див.: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno Domini 1864.* – Unghvár, 1864. – С. 237.

13. F уг. – угорських флоринів (інша назва гульден). “X” – скорочення від *Kreuzer*. Також у вжитку були абрєвіатури *Kr, kr, K* та *Xr*. *Кройцер* (частіше перекл. укр. *крейцер*, рідше *грайцар* – розмінна срібна монета, карбування якої розпочали в Австрії у 1458–1460 рр. У XIX ст., до 1857 р. 1 кройцер становив $\frac{1}{60}$ гульдена (флорина), а відтак – $\frac{1}{100}$ гульдена. Вилучений з обігу у 1892 р. та замінений кроною: 1 крона = $\frac{1}{2}$ гульдена. Див.: *Крейцер* // Енциклопедія історії України. – К., 2009. – Т. 5. – С. 312.

14. *Золотих ринських*. Срібна монета Австрії 1753–1892 рр. в обігу перебувала до 1900 р. Інші назви – гульден, флорин, лев. Див.: Гульден // Енциклопедія історії України. – К., 2004. – Т. 2. – С. 251.

15. Тобто у монастирському ліску. Імовірно, що цей ліс та відповідне урочище мали назву *Ліски*.

16. Сяг – сажень. Сажень – одиниця вимірювання відстані з часів княжої Русі-України – XI ст. Має антропометричне походження: дорівнювала ширині розкинутих рук людини. Різні види сажнів сягали від 1,42 (малий) до 2,8448 (чотириаршинний) метра. Найбільш поширеним у Середньовіччі був сажень (сяг), що мав 1,52 м. Питання про розміри сажня на українських теренах залишається малодослідженим. У XVII–XVIII ст. на Правобережній Україні використовували сажень у два кроки, що мав 1,83 м. Див.: Сажень // Енциклопедія історії України. – К., 2012. – Т. 9. – С. 422.

17. Ліс біля вже згаданого с. Лавки, яке належало монастирю.

18. Від “фіміам” – ладан. *Ароманиця* – вона ж *мирниця*, *мироносниця*, *ладанниця* – церковний посуд для зберігання ароматних речовин, які використовують у богослужіннях. Див.: *Пуряєва Н.* Словник церковно-обрядової термінології. – Львів, 2001. – С. 24, 136.

19. З огляду на граматичні та орфографічні помилки в угорському тексті хроніки, можна зробити висновок, що автор цих записів не був угорцем. Утім, текст залишається зрозумілим. Переклад: “17 квітня з Буди від міністра культури прибула

делегатія в особі Ондерко Яноша, щоб для назначеного єпископа Панковича Стефана закріпити єпископські землеволодіння у Мукачеві та на Чернечій горі. До них належить 94 гольди землі біля Мукачева, великого саду біля міської церкви і двох орендованих виноградників «Комендантки» та «Іншпекторки» на Чернечій горі. З боку єпархії землеволодіння прийняв канонік Гаджега Василь у присутності юриста представника єпископа з Мішкольца».

20. Встановити особу цього мандрівника не вдалося.

21. Переклад: “5го листопада прибув до нашого дому вельмишановний Коритко Ясон, ігумен Дрогобицького монастиря Чину святого Василя, і перебував у нас до 9 листопада”. Це важливий факт, який засвідчує подальше тривання у XIX ст., перед Добромильською реформою василіян у Галицькій Провінції, тісних контактів між чернецтвом по обидва боки Карпатського хребта. Отець Ясон (Іван) Коритко нар. 1834 р., до новіціату вступив у 1853 р., чернечий постриг прийняв у 1857 р., того року він перебував у монастирі св. Онуфрія у Львові і навчався у вищій гімназії; священничі свячення отримав у 1861 р. У 1867 р. був ігуменом монастиря Вознесіння Христового в Золочеві. Дотримувався русофільських поглядів. У Галичині служив до 1874 р. Тоді перейшов на православ’я і переїхав у частину Польщі у складі Російської імперії, де служив до своєї смерті як православний священник, благочинний. Помер після 1905 р. – Див.: ЦДІАЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 719. – 3 арк.; *Коссак М.* Шематизм провінції Св. Спасителя Чина св. Василя Великого в Галиції і короткій поглядь на монастири и на монашество руске. – Львовь, 1867. – С. 15; Шематисмь Чина св. Василя В. вь Галиції на годь 1857. – Львовь, 1856. – С. 6; *Федорик Ю.* Православне духовенство в Царстві Польському в 1875–1905 роках. – Донецьк, 2013. – С. 283; *Вендланд А. В.* Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915. – Львів, 2015. – С. 265.

22. Переклад: “15 грудня замість Пастелія посланником до державних зборів був обраний Лоняй Йосип, молодший брат міністра фінансів”.

23. Зберігаю порядок записів за оригіналом. Цей і наступний абзаци є вставками, зробленими у 1869 р. із записами подій 1867 р., внесеними, вочевидь, уже з пам’яті їх автора. Про це свідчить як місце записів з порушенням хронології, так і відсутність у них вказівок на конкретні дати. Зрештою, згаданий у другому абзаци Йосиф Сембратович у 1867 р. ще не був архієпископом, а тільки став єпископом-помічником перемиського єпископа. Архієпископом і митрополитом Львівським він був з 18 травня 1870 р.

24. Переклад: “Шімор Янош – Божою милістю і з благословення святого Апостольського престолу митрополит Естергому, легат святого Апостольського престолу, кардинал Угорщини, головний і таємний канцлер, Його Цісарсько-Королівської Апостольської Величності дійсний внутрішній таємний радник, Високоповажний член Верховного суду у складі семи осіб, довічний губернатор комітату Естергом, член Академії наук Угорщини, теолог, почесний громадянин міста Рим, та інше”. Янош Шімор (1813–1891) – остригомський архієпископ і примаєс Угорщини у 1867–1891 рр. Див.: *Gyula W. Simor János bibornok hercegprímás emlékezete.* – Esztergom, 1891.

25. Переклад: “Сембратович [Йосиф] високоповажний з Риму in partibus infidelium Philippennis АЕрпус прибув до Мукачева з Ужгорода; супроводжував його ректор семінарії Мондок Янош на семінарійній кареті. Тут він перебував один день, а наступного дня ввечері на поштовій кареті поїхав до Польщі (Польщею на Закарпатті,

“Исторія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років...

починаючи з Часів Речі Посполитої, називали Галичину. – *В. М.*), щоб і там провести молитву при канонізації блаженного Йосафата Кунцевича. Мукачівський монастир запропонував йому 100 форинтів, які він потім і повернув, про що зазначено у листі Віденського нунція”. Щодо “Єпископ земель невірних філіппенців” слід відзначити, що насправді Йосиф Сембратович був титулярним єпископом назіянським – від давнього міста Назіянс у римській провінції Каппадокія.

26. Конскрипція – набір чоловіків до війська з правом викупу і заступництва. Утім, швидше всього, тут мова про загальний перепис усього населення (наступні відбулися у 1880, 1890, 1900 і 1910 рр.).

27. Йдеться про видання: Шематизм іноків Чина св. Василя Великого, угорської області на годь 1870. – Унгварь, 1869.

28. Іван Пастелій (1826–1891), священник, а в 1875–1891 рр. мукачівський єпископ; племінник єпископа Стефана Панковича. Див. *Пекар А., ЧСВВ*. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 1. – С. 203–204.

29. “Ebeden voltak” – фрагмент “Исторії домовної”, розміщений окремо на аркуші, пронумерованому пізніше як п’ятий. Він стосується, швидше всього, запису про бенкет від 24 лютого 1870 р. Переклад: “Перелік осіб, що були на обіді: Високоповажний єпископ Стефан Панкович / Лайош Аурак – його високоповажність мукачівський пастир латинського обряду / Головні: Олаг Саму – директор графа Шенборна / Шасай – адвокат / 10. Катона – офіцер. / 10. Особа з-поза міста, *Сірмай* – головний суддя / Кевер *громадянин* – міський громадянин / Горват Алоїз – міський адвокат і водночас монастирський / Клемко / Черський – мукачівський власник, русин, раніше повітовий адвокат, а тепер – приватний / Ференц / 6 осіб серед головних кліриків Високоповажного графа Шенборна адвокат Сасай / 3 високоповажними єпископами були і придворні / Помічник декана мукачівського греко-католицького деканату Дешко Іван – тепер вже Берегівський головний декан / Ніжлавський – духівник і декан деканату Сент-Мікловш (Чинадієво) / Літтераті – реформатський духівник / граф Бараняй Йосип – лікар монастиря / Пастелій Іван – районний суддя, руський, має землеволодіння у Мукачеві та Дідові, проживає у Мукачеві / Комка – судовий присяжний, проживає у Мукачеві / Мерені Іван – головний суддя округу Капонь / Сабов – руський, присяжний суду округу Капонь / Ляхович Віктор – духівник Підгорян / Сабов – духівник Іванівців / Куліман Іван – духівник Давидкова”.

30. Переклад: “Його преосвященство мукачівський єпископ призначив на посади каноніків Мукачівської єпархії Медвецького Василя – виконувача обов’язків каноніка, духівника і декана Зарічова, а також Шерегіль Олександра – духівника і декана з Бичкова. Про це я дізнався, перебуваючи в Ужгороді”.

31. Переклад: “25 лютого у церкві Мукачівського монастиря я передав габіт молодому, 21-річному Питвику Григорію, який народився у Нодь Бані. Він закінчив 4 початкові класи у Нодь Бані, один рік навчався в учительській семінарії в Сатмарі; тепер під монашим ім’ям Гедеон прибув на випробувальний термін на рік сюди, у Мукачівський монастир”.

32. Переклад: “Вже досить великий сніг випав, і ще все паде, лише Господь знає, чи не буде великої повені”.

33. Тоді Мукачівська і Пряшівська єпархії підпорядковувалися угорським римокатолицьким Естергомським архієпископам як митрополитам, що призводило до спроб як мадаризації, так і латинізації. Про це див., зокрема: *Пекар А., ЧСВВ*. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Рим; Львів, 1997. – Т. 2. – С. 325–241.

34. Слово, утворене на означення дії, протилежної до “облечин” – обряду, коли молодому ченцеві вручають рясу. Тобто “совлекся” – зняв рясу, покинув чернечий стан; семантичний аналог до “розстригся”.

35. Останній тоді був парохом церкви Преображення Христового в Ужгороді. Див.: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis pro anno Domini 1872.* – Unghvárini, 1872. – С. 164–165.

36. *Далматика*, вона ж *стихар* – верхній богослужбовий одяг іподиякона та диякона: довге вбрання з широкими рукавами. *Орар*, він же *наплічник* – елемент богослужбового одягу диякона та іподиякона: довгий перев’яз, який носять на плечах поверх стихаря. *Поруч*, він же *нарукавник* – елемент богослужбового одягу священнослужителя: манжет для стягування рукавів підризника чи стихаря. *Воздух*, він же *покрив*, *аер* – велика хустка, якою після проскомидії, а також після великого входу, накривають разом потир і дискос. Див.: *Пуряєва Н.* Словник церковно-обрядової термінології. – С. 39, 44, 82, 88.

Володимир Мороз (Львів). **“Історія домовна” Мукачівського василіянського монастиря 1862–1878 років: Місце, контекст постановня та значення джерела**

Публікацію присвячено виданню та вивченню пам’ятки історіописання з теренів Закарпаття – рукопису під назвою “Історія домовна”. Автор розвідки аналізує умови постановня цього документа в Мукачівському монастирі св. Миколая – історичному духовному, інтелектуальному та адміністративному центрі василіянського чернецтва в регіоні, а також колишньому центрі Мукачівської єпархії. Дослідник визначає місце твору в рамках широкої традиції ведення монастирських хронік (літописів) та історій у Василіянському Чині XVIII–XIX ст. У статті з’ясовано, що одним зі співавторів опрацьованого джерела був історик і публіцист другої половини XIX ст., ігумен Мукачівського монастиря о. Анатолій Кралицький; показано, що “Історія домовна” є важливим документом для студій не тільки над господарським життям названої чернечої обителі, а й над духовними та інтелектуальними процесами у місцевій чернечій спільноті, адже на її сторінках описано активність багатьох історичних діячів.

Ключові слова: Мукачівський василіянський монастир, монастирська хроніка, монастирський літопис, історіографія, Анатолій Кралицький, Василіянський Чин св. Йосафата, ЧСВВ.

Volodymyr Moroz (Lviv). **“The Home History” (*Istoriia domovna*) of the Basilian Monastery in Mukachevo (1862–1878): Research on the Place, Context, and Significance of the Document**

The paper is devoted to publication and investigation of the handwritten “The Home History” (*Istoriia domovna*), that became a monument of historical thought in the region of Transcarpathia, Ukraine. The author analyses conditions for the creation of the document in the St. Nicolas monastery in Mukachevo which by then had become an ancient spiritual, intellectual, and administrative center for the local monkhood, the primary center for the entire Eparchy of Mukachevo. The researcher places *Istoriia domovna* into the context of the broad Basilian monastic tradition of written chronicles and histories during the eighteenth and nineteenth century. He argues that the historian, journalist and abbot, Fr. Anatolii Kralytsky, OSBM, was one of the coauthors of *Istoriia domovna*. The researcher argues that the revealed document could also be usable for studies on the economic history of the Mukachevo monastery. It is also essential for an examination of the spiritual and intellectual processes that were then taking place both in the local monastic community and in the whole eparchy.

Keywords: Mukachevo Basilian monastery, monasterial chronicle, historiography, Anatolii Kralytsky, St. Josaphat Basilian Order, OSBM.